

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 477.54

doi: 10.20998/2227-6890.2020.1.02

A. В. ХАРЧЕНКО**ІСТОРИЧНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ: 2014-2019**

В 2014-2019 рр. історична політика в Україні перетворилась на важливе для політичної еліти поле, в межах якого розгорнулась активна діяльність за посилення національного нарративу, як його розуміли реалізатори політики. Головним актором на цьому полі став Український інститут національної пам'яті, на чолі з істориком Володимиром В'ятровичем. Основним підґрунтям для активізації «битв за минуле» стала агресія Російської Федерації і конфлікт на Донбасі. З точки зору діячів історичної політики та правлячого істеблішменту їх активність мала консолідувати українське суспільство. Однак, вся діяльність Інституту перетворилась на перманентний конфлікт з інтелектуалами та суспільством. Інтелектуали були занепокоєні інструменталізацією історії і фактичним перетворенням діяльності Інституту у пропаганду, глорифікацією праворадикальних рухів часів Другої світової війни. Активні групи в суспільстві і активісти турбувались з приводу нехтуванням з боку Інституту прав жінок – наступом на свято 8-го березня, тавруванням критиків Інституту, як «п'ятої колони Кремля». Зміна голови Інституту наприкінці 2019 р. дозволяє сподіватись на зміну політики. Однак, ситуацію ускладнює те, що чинна команда залишається на своїх посадах. Але, більш важливим є контекст, в який можна вписати український випадок – зміна політичних трендів у Східній Європі, а можливо і за її межами. Головні ознаки цього повороту – приход до влади правих урядів, які використовують популістську риторіку, в якій може бути присутня ксенофобія, мова ненависті, шовінізм. В умовах військового конфлікту українське суспільство, яке переживає певну мілітаризацію життя, стає легкою здобиччю такої політики і схожої риторіки. В цьому фокусі, діяльність Інституту лише відповідає таким трендам, і обслуговує інтереси політичного істеблішменту.

Ключові слова: Український інститут національної пам'яті, Володимир В'ятрович, історична політика, інструменталізація, пропаганда, війна, суспільство.

A. В. ХАРЧЕНКО**ИСТОРИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА В УКРАИНЕ: 2014-2019**

В 2014-2019 гг. историческая политика в Украине превратилась на важное для политической элиты поле, в пределах которого развернулась активная деятельность за усиление национального нарратива, как его понимали реалізаторы политики. Главным актором на этом поле стал Украинский институт национальной памяти, во главе с историком Владимиром Вятровичем. Основным фундаментом для активизации «битв за прошлое» стала агрессия Российской Федерации и конфликт на Донбассе. С точки зрения деятелей исторической политики и политического истеблишмента их активность должна была консолидировать украинское общество. Однако, вся деятельность Института превратилась в перманентный конфликт с интелектуалами и обществом. Интелектуалы были обеспокоены инструментализацией истории и фактическим превращением деятельности Института в пропаганду, глорификацией праворадикальных движений времен Второй мировой войны. Активные группы в обществе и активисты беспокоились по поводу пренебрежения со стороны Института к правам женщин – наступлением на праздник 8го марта, клеймением критиков Института, как «пятой колонны Кремля». Смена главы Института в конце 2019 г. даёт надежду на изменение политики. Однако, ситуацию осложняет то, что действующая команда сохраняет свои должности. Но, еще более важным является контекст, в который можно вписать украинский случай – изменение политических трендов в Восточной Европе, а возможно, и за ее пределами. Главные признаки этого поворота – приход к власти правых правительств, которые используют популистскую риторіку, в которой может присутствовать ксенофобия, язык ненависти, шовинизм. В условиях военного конфликта украинское общество, которое переживает определенную милитаризацию жизни, становится легкой добычей такой политики и подобной риторіки. В этом свете деятельность Института лишь отвечает таким трендам, и обслуживает интересы политического истеблишмента.

Ключевые слова: Украинский институт национальной памяти, Владимир Вятрович, историческая политика, инструментализация, пропаганда, война, общество.

A. V. KHARCHENKO**HISTORICAL POLICY IN UKRAINE: 2014-2019**

In 2014–2019 historical policy in Ukraine has turned into an important field for the political circle, within the framework of which vigorous activity has been developed to strengthen the national narrative, as policy implementers understood it. The main actor in this field was the Ukrainian Institute of National Remembrance, led by historian Volodymyr Viatrovich. The main ground for intensifying the “battles for the past” was the aggression of the Russian Federation and the conflict in the Donbass. From the point of view of historical figures and the political establishment, their activity was to consolidate Ukrainian society. However, all the activities of the Institute turned into a permanent conflict with intellectuals and society. Intellectuals were concerned about the instrumentalization of history and the actual transformation of the Institute's activities into propaganda, the glorification of right-wing radical movements since World War II. Active groups in society and activists were worried about the Institute's neglect of women's rights - an attack on the 8th of March, stigmatization of the Institute's critics as the “fifth column of the Kremlin”. A change in the head of the Institute at the

© А. В. Харченко, 2020

end of 2019 gives hope for a change in policy. However, the situation is complicated by the fact that the current team retains its positions. But even more important is the context into which the Ukrainian case can be entered - a change in political trends in Eastern Europe, and possibly beyond. The main signs of this turn are the rise to power of right-wing governments, which use populist rhetoric, which may include xenophobia, hate speech, chauvinism. In the context of the military conflict, Ukrainian society, which is undergoing a certain militarization of life, becomes an easy prey for such a policy and similar rhetoric. In this light, the Institute's activities only correspond to such trends and serve the interests of the political establishment.

Keywords: Ukrainian Institute of National Remembrance, Volodymyr Viatrovich, policy of history, instrumentalization, propaganda, war, society.

Вступ. У вересні 2019 р. голова Українського інституту національної пам'яті (далі Інститут) Володимир В'ятрович подав у відставку [1]. Під час виборчого циклу 2019 року він відкрито підтримав колишнього президента Петра Порошенка, а під час парламентських перегонів увійшов до списку партії Порошенка – Європейської солідарності. Втім, ця підтримка не допомогла Порошенкові перемогти, і президентом став Володимир Зеленський, а сам В'ятрович так і не став депутатом (ситуація змінилась у листопаді 2019 р., коли Ірина Луценко відмовилась від мандату ЄС, і її місце посів колишній голова УНП). Таким чином, відставка голови Інституту була цілком передбачуваним кроком. Однак, В'ятрович підкреслив, що голова уряду подякував йому за роботу і запевнив, що Інститут збереже формат та напрямки роботи [2].

Остання теза особливо цікава, зважаючи на те, що саме діяльність Інституту та його голови називали однією з причин поразки президента Порошенка. Про перманентний конфлікт з Польщею, як наслідок впертої апологізації праворадикального руху часів Другої світової війни, та небажання визнавати військові злочини з боку окремих бійців та підрозділів УПА проти польського та єврейського населення, писали протягом всієї каденції чинного складу Інституту [3]. Після прийняття так званих «меморіальних законів» у травні 2015 р. діяльність Інституту нерідко асоціювали з пропагандою [4]. Порівняння, яке має стійкі асоціації для українського суспільства, із досвідом радянського періоду та реальністю з сусідньою Російською Федерацією. Стосовно академічної сфери, то вся діяльність Інституту цілком укладалась в межі того, що називають інструменталізацією історії [5]. Важливий момент стосовно діячів історичної політики 2014–2019 рр. – цілковите ігнорування критиків, або намагання представити їх «п'ятою колоною» чи «корисним ідіотами» Кремля.

Не менш цікавим виглядає те, що з відставкою В'ятровича, якого незмінно називали головним інтелектуальним ресурсом Інституту, політика державного органу не змінилась, бо вся його команда лишилась на своїх посадах. Однак, на ситуацію може серйозно вплинути новий очільник Інституту, призначення якого очікується до кінця 2019 р.

Мета. Цей текст – спроба представити, як в умовах військового конфлікту і милітаризації суспільства, в межах явища історичної політики відбувалась інструменталізація історії. Як за допомоги звернення до тих чи інших історичних тем або особистостей відбувались спроби мобілізувати суспільство і дати відповіді на складні виклики, які протягом останніх років отримало українське суспільство.

В реаліях війни. Для розгорнутої відповіді необхідно детальніше ознайомитись з тим: Що представляв продукт, який пропонував Інститут суспільству? Які канали використовувались для розповсюдження пропаганди? Хто був цільовою аудиторією пропаганди? Якою мірою пропаганда відповідала проголошуваним «європейським цінностям»? Якою мірою діяльність Інституту сприяла примиренню в суспільстві? Чи допускали реалізатори історичної політики альтернативні точки зору і хто саме пропонував такі альтернативи?

Історична політика та інструменталізація в тексті розглядаються як синоніми, маючи на увазі цілеспрямоване використання історії для досягнення політичних цілей. В той же час, для українського суспільства обговорення тих чи інших моментів історії має актуальність. В своєму зверненні до історичних пошуків українське суспільство не є унікальним, якщо згадати двох опонентів у цій сфері – Польщу та Росію. Польща, здебільшого, фокусується на подіях ХХ века, Другої світової війни. Гостроти набули дискусії навколо Голокосту в Польщі, які стали приводом для звинувачень у його ревізії [6]. Росія, поєднує агресивну зовнішню політику з новими тлумаченнями тих чи інших історичних подій, персоналій, регіонів – київського князя Володимира, Новоросії [7]. На цих прикладах можна побачити, як історичні дискусії переплітаються з політичними інтересами.

Коріння того, що така історична політика певний час була трендом в Україні, слід шукати в подіях, які продовжили Революцію гідності – анексії Криму та військового конфлікту на сході України. За даними ООН, на січень 2019 р. у військовому конфлікті на Донбасі загинуло до 13 тис. людей [8]. За даними міністерства соціальної політики на лютий 2016 р., як переселенці були зареєстровані більше 1,4 млн. осіб [9]. В публічному дискурсі конфлікт на сході України часто називають війною проти Росії. Території, де були проголошені ДНР та ЛНР представляють, як маріонеткові російські утворення. Сприйняття цих територій пройшло певну трансформацію – від розмов про те, що більшість їх населення хоче бути в Україні і необхідності їх скорішого повернення під юрисдикцію України, до представлення цих територій «троянським коном» для України, який не слід повертати до повернення Криму.

«Історичне» протистояння з Росією. Разом з тим, «історичне» протистояння з Росією не стало абсолютною несподіванкою. Основні «історичні» претензії були сформульовані достатньо давно, і представлені, наприклад, у текстах підручників. Важливий момент, який артикулювався, спадковість у сприйнятті Російської Федерації, СРСР та

Російської імперії. Серед основних звинувачень – Російська імперія в кінці XVIII ст. зруйнувала українську державність (Гетьманщина, Запорозька Січ, Слобідська Україна), у XIX ст. переслідувала діячів національного руху, намагалась асимілювати українців. Найбільше претензій до радянського періоду. Тут достатньо згадати явище Голодомору, щодо трактування якого в Україні існує майже абсолютний консенсус [10]. У 2016 р. Інститут до дня пам'яті жертв Голодомору представив проект «Незламні» – «про тих людей, що не тільки вижили фізично, а й не дали знищити себе духовно», що відсилає нас від сучасного конфлікту до подій Голодомору – «І сьогодні Україна впевнено зупиняє спробу відродити цю імперію...» [11]. Крім того, присутні теми: ліквідації більшовиками з Росії Української Народної Республіки (УНР); використання українців, як «гарматного м'яса» під час Другої світової війни; репресії проти українців у західних регіонах після окупації їх у 1939-1941 рр. та придушення їх спротиву після Другої світової війни; репресії проти національного руху в повоєнний період; вибух на атомній електростанції у Чорнобилі, як прояв колонізаторської політики Москви. Всі ці моменти і були актуалізовані подіями 2014 р. Всі вони склали загальне полотно «повернення справжньої пам'яті», як про це говорили реалізатори історичної політики.

З 2014 р. відбувся принаймні один серйозний зсув у історичній політиці. Якщо за часів президента Віктора Ющенка стрижневою для історичної політики тема Голодомору представляла українців, як націю яка страждала, то тепер основною стала тема спротиву – «українці ніколи не здавались», «нас не зміг зламати навіть Голодомор», «ми не програли жодної відкритої війни». Весь радянський період, у дусі запозичених в дискурсі балтійських держав тез, подавався як період окупації – з 1917 по 1991 рр. [12].

Основні тези пропаганди. Протягом 2015-2016 рр. однією з головних тем для Інституту стала така звана «декомунізація». Проголошена боротьба з тоталітарним минулим перетворилась на поверхві заходи, з перейменування населених пунктів/топонімів в їх межах. Найбільш яскравим епізодом компанії так і лишився «ленінопод» – повалення скульптур радянського періоду, який розпочався ще в період Революції гідності [13]. Втім, сам голова Інституту називав «декомунізацію» найбільш вдалою реформою [14].

Центральною темою пропагандистського дискурсу стала популяризація українського праворадикального руху міжвоєнного періоду, в першу чергу – ОУН, та діяльності УПА, серед якої виділялись ті самі діячі ОУН (б). Діяльність згаданих організацій популяризувалась через проведення виставок, створення дитячих настільних ігор тощо [15]. Цікаво, що в цих же виставках, які тематично були присвячені подіям Другої світової війни Червона армія взагалі не згадувалась. Так, говорячи про звільнення від нацистів того чи іншого населеного пункту, констатувався сам факт, але не

говорилось, хто ж саме звільнив його від нацистів. Не менш показово, кожного року збільшувалась кількість нацистів, які були вбиті бійцями УПА [16]. Розмова ж про будь які «чорні плями» стосовно тих чи інших персоналій в ОУН чи УПА були фактично табуована. Ефіри на телебаченні, інтерв'ю для ЗМІ, коментарі до певної дати ніколи не давали такого фокусу, а у разі появи тієї чи іншої публікації, які давали підстави для дискусії, їх автори відразу отримували ярлики, як антиукраїнські агенти.

Які ж канали використовувались Інститутом для просування своїх тез? В першу чергу слід говорити про адміністративний ресурс. Реалізатори історичної політики мали доступ до більшості телевізійних каналів, які мали мільйонні аудиторії. Аудиторії університетів, бібліотеки і музеї були відкриті для них, як для чиновників. Постійну інформаційну підтримку надавали медіа-супутники, такі як «Історична правда». Важливим засобом комунікації і мобілізації прихильників стали соціальні мережі – Facebook, Twitter, Youtube. Саме ці майданчики сформували основну цільову аудиторію Інституту.

«Битви» за календар. В соціальних мережах дискутувалось чимало тем. Яскравим прикладом стали «битви» за календар свят. Інститут оголосив справжню війну тим датам, які розцінював як радянський спадок. ЗМІ – супутники та прихильники чинної історичної політики у соціальних мережах проводили справжні кампанії, в переддень свят, закликаючи відмовитись від привітань в цей день [17]. Першим постраждало фактично мілітарне свято 23 лютого – День Радянської армії, яке вже за радянський період перетворилось на «чоловічий день». Якщо в 2013 р. 69% українців називали це свято одним з головних у календарі, то після початку конфлікту з Росією, 23 лютого подавалось як день армії агресора. Як результат, вже у 2015 р. кількість тих, хто відзначав свято впала до 38% [18].

8 березня – день боротьби за права жінок, в Україні, знов таки успадковане з радянського періоду, існувало як «жіночий день». Вятрович кілька років «атакував» це свято, але його спроби так і не були прийняті суспільством. Пропагандистська компанія отримала запеклий опір від активістів жіночого руху, правозахисників, публічних персон з ліберальними поглядами. Між 2013 та 2015 рр. кількість тих, хто вважає «жіночий день» одним з головних свят майже не похитнулась, перевищуючи 80% [19].

Найзапекліші дискусії тривали навколо Дня перемоги – 9 травня, який з 1965 р. набув культових рис в СРСР і лишається таким у Росії. В період гострого конфлікту 2014-2015 рр. символіка свята, зокрема так звана «георгіївська стрічка» активно використовувались повстанцями на сході та російською пропагандою, для розмов про «хунту» у Києві та надзвичайну популярність неофашистів в Україні. Тим не менш, для України, яка втратила у Другій світовій мільйони своїх громадян пам'ять про ці події є безумовно важливою. Намагання Інституту зсунути святкування на 8 травня не дали особливого успіху. Кількість тих, хто святкує 9 травня, як День

перемоги перевищує 70% [20].

Де шукати вихід? Стосовно альтернативних та критичних точок зору, з приводу історичної політики у 2014-2019 рр., слід констатувати відсутність в Україні інституційної опозиції пропаганді. Здебільшого, критика лишалась для окремих дослідників, які суміщали роль публічних персон – Георгія Касьянова, Андрія Портнова, Ярослава Грицака. Так само, критичні зауваження лунали від дослідників і публічних персон поза Україною. Безумовно, їх рецепти у подоланні негативних рис діяльності пропаганди різнилися – від зміни фокусів, до ліквідації Інституту, як втілення такої пропаганди [21].

Тим не менш, більшість критиків погоджувались, що Інститут, хоч і шкодить громадянському суспільству, є скоріше потенційною проблемою, через брак матеріальних та інтелектуальних ресурсів. Тим більше, що сама наявність такої інституції і використання правої риторики слід розглядати у контексті інших ситуацій у Центрально-Східній Європі (а можливо, цю мапу слід розширити). Тренд ліберальної Європи, з політкоректністю та обов'язковими ритуалами взаємних вибачень, поступився тренду правих популістів, які звинувачують ліберальні еліти і диктатуру політкоректності, та шукають «національних зрадників». Польща чи Угорщина – яскраві приклади такого повороту. Протистояти цьому тренду Україна не змогла, і ситуація з історичною політикою свідчить про це.

Оптимістичний погляд на ситуацію в тому, що історична політика 2014-2019 рр. мало впливала на суспільство, і як політична кон'юнктура була запитом частини політикуму та радикальних чи помірковано-правих кіл, рейтинг яких, у електоральному вимірі, не перевищував 10%. Тим не менш, ситуація виглядає проблемною. Георгій Касьянов вбачає основну ваду у незмінності ексклюзивної моделі, чинної з 1991 р., яка лишає за межами українського національного проекту історичні пам'яті багатьох груп та національностей представлених в суспільстві [22].

Висновки. Підбиваючи підсумки своєї діяльності колишній голова Інституту назвав її «продовженням Майдану» і «втіленням його цінностей» [23]. Серед основних здобутків він перелічив: звільнення України від тоталітарної символіки, відкриття архівів КДБ, визнання борцями за незалежність членів ОУН та бійців УПА, реабілітацію жертв репресій за новими законами, масштабну популяризацію української історії та розвінчання міфів про минуле. Разом з тим, В'ятрович забув відзначити, що тоталітарна символіка вже давно не була важливою для абсолютної більшості суспільства; що відкриті архіви залишаються невпорядкованими і так само важко доступні для нормальної роботи дослідника; що визнання внеску діячів ОУН чи УПА у боротьбу за незалежність не має бути синонімом сприйняття деяких тоталітарних моментів їх ідеології, і не має бути забороною для засудження тих, хто робив

злочини проти цивільного населення; що реабілітація жертв радянського періоду вже давно відбулась; а популяризація історії не може бути зведена до поширення примітивних міфів.

2019 р. дав шанс змінити ситуацію, однак, не відомо, наскільки цим шансом буде можливість скористатись. Чинна у 2014-2019 рр. історична політика була небезпечною, в першу чергу, для самого українського суспільства, штовхаючи його до згорання демократії і посилення мілітарності та ксенофобії. Важливо, що більшість інтелектуалів критично сприймали ситуацію, і їх позиція, донесена через громадянські організації, незалежні ЗМІ, автономні університети та інші майданчики громадянського суспільства, стають фундаментом для змін. Рецепт може стати та сама інклюзивна модель, яка дозволить подолати внутрішні протиріччя.

Основою тексту стала лекція «Politics of History, Conflict and War in Ukraine» прочитана в університеті Тампере, Фінляндія у грудні 2017 р., у рамках курсу «Complexity of Regional Conflicts and Challenges to Peace Processes in the Former/Post Soviet Area».

Список літератури:

1. Уряд України звільнив Володимира В'ятровича, *інтернет-портал видання DW*, матеріал від 18 вересня 2019. URL: <https://www.dw.com/uk/уряд-україни-звільнив-володимира-вятровича/> (дата звернення 22.11.2019).
2. В'ятрович: моє звільнення готувалося давно, і я обговорював це питання з прем'єром, *інтернет-портал видання LB.ua*, матеріал від 18 вересня 2019 р., URL: https://ukr.lb.ua/news/2019/09/18/437632_vyatrovich_moie_zvilenen_pua.html (дата звернення 22.11.2019).
3. Лукаш Адамський: у Польщі не розуміють, звідки в Україні взявся культ УПА, *інтернет-портал видання ГЛАВКОМ*, матеріал від 7 березня 2017, URL: <https://glavcom.ua/interviews/lukash-adamskiy-u-polshchi-ne-rozumiyut-zvidki-v-ukrajini-vzyavsya-kult-upa-402058.html> (дата звернення 22.11.2019).
4. Касьянов Г. К десятилетію Українського інституту національної пам'яті (2006-2016), *інтернет-портал Historians*, публікація від 14 січня 2016 р. URL: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/dyskusiya/1755-georgij-kas-yanov-k-desyatilettyu-ukrainskogo-institutu-natsional-noj-ramyati-2006-2016> (дата звернення 22.11.2019).
5. Расевич В. Виверти пропаганди. Виставка як спроба нав'язати свій канон сучасного історичного наративу, *інтернет-портал ZAXID.NET*, публікація від 30 вересня 2015, URL: https://zaxid.net/viverti_propagandi_n1367592 (дата звернення 22.11.2019).
6. Польський закон про Голокост: суперечка загострюється, *інтернет-портал видання DW*, матеріал від 18 вересня 2019, URL: <https://www.dw.com/uk/польський-закон-про-голокост-суперечка-загострюється/> (дата звернення 22.11.2019).
7. Чому імперське бачення веде до війни та що собою являє українська нація – Гарвардський історик, *інтернет-портал Голос Америки*, матеріал від 15 грудня 2015, URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/plokhii-book/3099512.html> (дата звернення 22.11.2019).
8. 13 тисяч: офіційні дані ООН щодо загиблих у війні на Донбасі, *інтернет-портал Радіо Свобода*, матеріал від 26 лютого 2019, URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29792144.html> (дата звернення 22.11.2019).
9. Обліковано 1 424 967 внутрішньо переміщених осіб, офіційний веб-портал Міністерство соціальної політики України, матеріал від 25 листопада 2019, URL: <https://www.msp.gov.ua/news/17892.html>, (дата звернення 22.11.2019).

10. *Все більше українців вважають Голодомор 1932-33 рр. геноцидом -опитування, інтернет-портал Українська правда, матеріал від 19 листопада 2019, URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/11/19/7232426/> (дата звернення 22.11.2019).*
11. *Проект «Незламні», офіційний веб-сайт Українського інституту національної пам'яті, матеріал листопада 2016, URL: <http://www.memory.gov.ua/page/proekt-nezlamni>, (дата звернення 22.11.2019).*
12. *В'ятрович назвав перебування України в складі СРСР окупацією, інтернет-портал ZN,UA, матеріал від 7 січня 2018, URL: https://dt.ua/UKRAINE/v-yatrovich-nazvav-perebuванняukrayini-v-skladi-srsr-okupaciyeu-265429_.html (дата звернення 22.11.2019).*
13. *Гайдай О. Протистояння навколо минулого, або пам'ятники Леніну в Центральній Україні, інтернет-портал Україна Модерна, URL: <http://uamoderna.com/demontazh-pamyati/gaidai-lenin-monuments> (дата звернення 22.11.2019).*
14. *Володимир В'ятрович – про національну пам'ять, інтернет-портал видання День, URL: <http://day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/volodymyr-vyatrovych-pro-nacionalnu-pamyat> (дата звернення 22.11.2019).*
15. *Настільна гра, яку презентує Український інститут національної пам'яті, покаже боротьбу УПА проти нацистів і совєтів, офіційний веб-портал УІНП, URL: <http://www.memory.gov.ua/news/nastilna-gra-yaku-prezentue-ukrainskii-institut-natsionalnoi-pam-yati-pokazhe-borotbu-upa-proti> (дата звернення 22.11.2019).*
16. *Патриляк І. – один з відомих апологетів УПА, який пише в дусі затирання «темних плям», Перший бій УПА проти «німецьких варварів» і подальша боротьба з нацистами, інтернет-портал Історична правда – видання, яке виступало постійним інформаційним супроводом діяльності УІНП, URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2017/02/8/149525/> (дата звернення 22.11.2019).*
17. *Святкуй свої свята, а не окупанта! Чому 23 лютого не свято України, інтернет-портал Факти, матеріал від 23 лютого 2018, URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20180223-chomu-23-lyutogo-ne-svyato-ukrayinu/> (дата звернення 22.11.2019).*
18. *Проект університету Санкт-Гален, Швейцарія, «Ukrainian Regionalism: a research platform», URL: <http://www.uaregio.org/en/surveys/data-visualisations/survey-infographics/historical-memory/>, (дата звернення 22.11.2019).*
19. *«Ukrainian Regionalism: a research platform», URL: <http://www.uaregio.org/en/surveys/data-visualisations/survey-infographics/historical-memory/> (дата звернення 22.11.2019).*
20. *«Ukrainian Regionalism: a research platform», URL: <http://www.uaregio.org/en/surveys/data-visualisations/survey-infographics/historical-memory/> (дата звернення 22.11.2019).*
21. *Якою буде національна пам'ять після В'ятровича? інтернет-портал УКРІНФОРМ, матеріал від 19.02.2019, URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2783452-akou-bude-nacionalna-pamat-pisla-vatrovica.html> (дата звернення 22.11.2019).*
22. *«Корабель дурнів» або підводні течії історичної політики, інтернет-портал Польське Радіо, матеріал від 02.10.2018, URL: <http://archiwum.polskieradio.pl/5/123/Artykul/385310> (дата звернення 22.11.2019).*
23. *Уряд звільнив В'ятровича з посади голови Інституту національної пам'яті, матеріал від 18 вересня 2019, URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-uryad-zvilnyv-vyatrovycha/30171024.html> (дата звернення 22.11.2019).*
- References (transliterated)**
1. *Uriad Ukrainy zvilnyv Volodymyra V'iatrovycha, internet-portal vydannia DW, material vid 18 veresnia 2019 [The Government of Ukraine has dismissed Volodymyr Vyatrovych, the Internet portal of DW]. Available at: <https://www.dw.com/uk/uriad-ukrainy-zvilnyv-volodymyra-vyatrovycha/> (accessed: 22.11.2019).*
2. *Viatrovych: moie zvilnennia hotuvalosia davno, i ya obhovoriuvav tse pytannia z premierom, internet-portal vydannia LB.ua, material vid 18 veresnia 2019 r. [Vyatrovych: my dismissal was being prepared a long time ago, and I discussed this issue with the Prime Minister, the Internet portal of LB.ua]. Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-uryad-zvilnyv-vyatrovycha/30171024.html> (accessed: 22.11.2019).*
3. *Lukash Adamskyi: u Polshchi ne rozumiut, zvidky v Ukraini vziavsia kult UPA, internet-portal vydannia Hlavkom, material vid 7 bereznia 2017 [Lukasz Adamski: Poland does not understand where the cult of the Ukrainian Insurgent Army came from in Ukraine, the Internet portal of the publication GLAVKOM]. Available at: <https://glavkom.ua/interviews/lukash-adamskiy-u-polshchi-ne-rozumiyut-zvidki-v-ukraini-vzyavsia-kult-upa-402058.html> (accessed: 22.11.2019).*
4. *Kasianov H. K desiatyletiu Ukraynskoho ynstytuta natsionalnoi pamiaty (2006-2016), internet-portal Historians, publikatsiia vid 14 sichnia 2016 r [To the decade of the Ukrainian Institute of National Memory (2006–2016), Internet portal Historians]. Available at: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/dyskusiya/1755-georgij-kas-yanov-k-desyatyletiu-ukrainskogo-instituta-natsional-noj-pamyati-2006-2016> (accessed: 22.11.2019).*
5. *Rasevych V. Vyverty propahandy. Vstavka yak sproba nav'iazaty svii kanon suchasnoho istorichnoho naratyvu, internet-portal ZAXID.NET, publikatsiia vid 30 veresnia 2015 [Tricks of propaganda. Exhibition as an attempt to impose its canon of modern historical narrative, internet portal ZAXID.NET]. Available at: https://zaxid.net/viverti-propagandi_n1367592 (accessed: 22.11.2019).*
6. *Polskyi zakon pro Holokost: superechka zahostriuietsia, internet-portal vydannia DW, material vid 18 veresnia 2019 [Polish Holocaust Law: controversy escalates, DW Internet portal]. Available at: <https://www.dw.com/uk/polskyi-zakon-pro-holokost-superechka-zahostriuietsia> (accessed: 22.11.2019).*
7. *Chomu imperse bachennia vede do viiny ta shcho soboiu yavliaie ukrainska natsiia – Harvardskiy istoryk, internet-portal Holos Ameriky, material vid 15 hrudnia 2015 [Why the imperial vision leads to war and what is the Ukrainian nation - Harvard historian, the Internet portal Voice of America]. Available at: <https://ukrainian.voanews.com/a/plokhii-book/3099512.html> (accessed: 22.11.2019).*
8. *13 tysiach: ofitsiini dani OON shchodo zahybykh u viini na Donbasi, internet-portal Radio Svoboda, material vid 26 liutoho 2019 [13,000: official UN data on deaths in the war in Donbas, Internet portal Radio Svoboda]. Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/29792144.html> (accessed: 22.11.2019).*
9. *Oblikovano 1 424 967 vnutrishno peremishchenykh osib, ofitsiinyi veb-portal Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy, material vid 25 lystopada 2019 [1,424,967 internally displaced persons registered, official web portal Ministry of Social Policy of Ukraine]. Available at: <https://www.msp.gov.ua/news/17892.html> (accessed: 22.11.2019).*
10. *Vse bilshе ukrainsiv vvažhaiut Holodomor 1932–33 rr. henotsydom -opytuvannia, internet-portal Ukrainska pravda, material vid 19 lystopada 2019 [More and more Ukrainians consider the Holodomor of 1932–33 a genocide - poll, Internet portal Ukrainian Pravda]. Available at: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/11/19/7232426/> (accessed: 22.11.2019).*
11. *Proekt «Nezlamni», ofitsiinyi veb-sait Ukrainskoho instytutu natsionalnoi pam'iaty, material lystopada 2016 [The Unbreakable Project, the official website of the Ukrainian Institute of National Memory]. Available at: <http://www.memory.gov.ua/page/proekt-nezlamni> (accessed: 22.11.2019).*
12. *V'iatrovych nazvav перебування України в складі СРСР окупациєю, інтернет-портал ZN,UA, матеріал від 7 січня 2018 [Vyatrovych called Ukraine's stay in the USSR an occupation, Internet portal ZN.UA]. Available at: https://dt.ua/UKRAINE/v-yatrovich-nazvav-perebuванняukrayini-v-skladi-srsr-okupaciyeu-265429_.html (accessed: 22.11.2019).*
13. *Haidai O. Protystoiannia navkolo mynuloho, abo pam'iatnyky Leninu v Tsentralnii Ukraini, internet-portal Ukraina Moderna [Protystoiannia navkolo mynuloho, abo pam'iatnyky Leninu v Tsentralnii Ukraini, internet-portal Ukraina Moderna]. Available at: <http://uamoderna.com/demontazh-pamyati/gaidai-lenin-monuments> (accessed: 22.11.2019).*
14. *Volodymyr V'iatrovych – pro natsionalnu pamiat, internet-portal vydannia Den [Volodymyr Vyatrovych - about national memory, Internet portal of the publication Day]. Available at: <http://day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/volodymyr-vyatrovych-pro-nacionalnu-pamyat> (accessed: 22.11.2019).*

15. *Nastilna hra, yaku prezentuie Ukrainyskyi instytut natsionalnoi pam'iaty, pokazhe borotbu UPA proty natsystiv i sovietiv, ofitsiyni veb-portal UINP* [The board game presented by the Ukrainian Institute of National Memory will show the UPA's struggle against the Nazis and the Soviets, the official UINP web portal]. Available at: <http://www.memory.gov.ua/news/nastilna-gra-yaku-prezentue-ukrainskii-institut-natsionalnoi-pam-yati-pokazhe-borotbu-upa-proti> (accessed: 22.11.2019).
16. *Patrylyak I. – ody z vidomykh apologetiv UPA, yakyy pyshe v dusi zatyrannta «temnykh plyam», Pershyi biy UPA proty «nimets'kykh varvariv» i podal'sha borot'ba z natsystamy, internet-portal Istorychna pravda – vydannya, yake vystupalo postiynym informatsiynym suprovodom diyal'nosti UINP* [Patrylyak I. - one of the well-known apologists of the UPA, who writes in the spirit of erasing the "dark spots", the First Battle of the UPA against the "German barbarians" and the subsequent struggle against the Nazis, Internet portal Historical Truth - a publication that acted as a constant information support]. Available at: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2017/02/8/149525/>, material vid 8 liutoho 2017 r. (accessed: 22.11.2019).
17. *Sviatui svoi sviata, a ne okupanta! Chomu 23 liutoho ne sviato Ukrainy, internet-portal Fakty*, material vid 23 liutoho 2018 [Celebrate your holidays, not the occupier! Why February 23 is not a holiday of Ukraine, Internet portal Fakty]. Available at: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20180223-chomu-23-lyutogo-ne-svyato-ukrayiny/> (accessed: 22.11.2019).
18. *Proekt universytetu Sankt-Halen, Shveitsariia, «Ukrainian Regionalism: a research platform»* [Project of the University of St. Gallen, Switzerland, "Ukrainian Regionalism: a research platform"] Available at: <http://www.uaregio.org/en/surveys/data-visualisations/survey-infographics/historical-memory/> (accessed: 22.11.2019).
19. *«Ukrainian Regionalism: a research platform»*. Available at: <http://www.uaregio.org/en/surveys/data-visualisations/survey-infographics/historical-memory/> (accessed: 22.11.2019).
20. *«Ukrainian Regionalism: a research platform»*. Available at: <http://www.uaregio.org/en/surveys/data-visualisations/survey-infographics/historical-memory/> (accessed: 22.11.2019).
21. *Yakoiu bude natsionalna pamiat pislia Viatrovycha? internet-portal UKRINFORM*, material vid 19.02.2019 [What will be the national memory after Vyatrovych? internet portal UKRINFORM]. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2783452-akou-bude-nacionalna-pamat-pisla-vatrovica.html> (accessed: 22.11.2019).
22. *«Korabel durniv» abo pidvodni techie istorychnoi polityky, internet-portal Polske Radio*, material vid 02.10.2018 [“Ship of Fools” or underwater currents of historical politics, the Internet portal Polish Radio]. Available at: <http://archiwum.polradio.pl/5/123/Artykul/385310> (accessed: 22.11.2019).
23. *Uriad zvilnyv Viatrovycha z posady holovy Instytutu natspam'iaty*, material vid 18 veresnia 2019 [The government fired Vyatrovych as head of the Institute of National Remembrance]. Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-uryad-zvilnyv-vyatrovycha/30171024.html> (accessed: 22.11.2019).

Надійшла (received) 25.11.2019

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Харченко Артем Вікторович (Харченко Артем Викторович, Kharchenko Artem) – кандидат історичних наук, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри українознавства, культурології та історії науки; м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3314-5084>; e-mail: 81archi19@gmail.com.

УДК 304.3(477)

doi: 10.20998/2227-6890.2020.1.03

В. В. МАЛІКОВ

ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ЛГБТ-СПІЛЬНОТИ В МІСЬКОМУ ПРОСТОРИ: ДОСТУПНІСТЬ ДЖЕРЕЛ ТА ЕТИЧНІ ВИКЛИКИ

Дослідження різних аспектів життя закритих і невидимих соціальних груп у новітній історії України та Слобожанщини пов'язано з необхідністю розв'язання низки методологічних, джерелознавчих та етичних завдань. Відсутність теоретичної рефлексії щодо особливостей вивчення історії ЛГБТ-спільноти та обмежене коло наявних досліджень з цієї теми у вітчизняній науці породжують низку викликів та проблем, на які можливо знайти відповіді, спираючись на досвід американських, британських та канадських вчених, так само як і на настанови вітчизняних дослідниць усної історії. Специфіка доступних для дослідження міського простору в історії ЛГБТ-людей джерел визначається як особливостями репрезентації їхнього досвіду, враховуючи ставлення суспільства та його інститутів до вразливої соціальної групи, так і можливостями самого дослідника до комунікації з ЛГБТ-спільнотою, включеністю тих каналів інформації, якими транслюється відповідний досвід. Найпершим і найважливішим джерелом є усні свідчення безпосередніх учасників та учасниць створення і функціонування низки значущих для ЛГБТ-спільноти місць в публічному просторі міста. Від 2000-х років до сучасності посилюється роль Інтернет-форумів, сайтів, мобільних додатків, а також публікацій в ЗМІ, електронних та друкованих видань, які містять спогади ЛГБТ-людей. Перспективним джерелом залишаються особисті речові, фото і відеоархіви, лише незначну частину яких можна знайти у відкритому доступі. Специфіка кола й доступності джерел обумовлює важливість розробки й дотримання відповідних етичних підходів дослідника. Ключовими принципами мають стати довіра, конфіденційність, а в більшості випадках й дотримання анонімності респондента у комунікації й отриманні усних свідчень, чіткість і відкритість дослідницьких цілей та завдань, проактивність, толерантність і недискримінація, підтримка стійкого і тривалого зв'язку з ЛГБТ-спільнотою, повернення результатів дослідження самій спільноті у вигляді як наукових публікацій, так і науково-популярних видань, заходів, виставок і презентацій. Результати такого дослідження мають спрямовуватися на зміну становища вразливої соціальної групи, подолання бар'єрів на шляху до рівних прав і можливостей, вирішення низки соціокультурних, економічних, медичних та правових проблем, з якими стикається ЛГБТ-спільнота. Проведений аналіз доступності джерел та етичних аспектів і отримані результати знаходять практичне застосування в дослідженні історії ЛГБТ-спільноти і міського простору Харкова.

Ключові слова: ЛГБТ-історія, міський простір, усна історія, джерело, дослідницька етика, Харків.

© В. В. Маліков, 2020